

مطالعه زمینه‌های چالش‌انگیز آموزشی و نقش آن در ضعف عملکرد دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی کشور در رتبه‌بندی‌های جهانی

عاطفه ریگی^۱، نعمت اله عزیزی^۲

چکیده

تحقیق حاضر با اتخاذ یک رویکرد کیفی و با هدف شناسایی و تحلیل چالش‌های آموزشی در عدم دستیابی دانشگاه‌ها به کسب رتبه برتر در رتبه‌بندی‌های جهانی انجام گردید. مشارکت کنندگان در این مطالعه ۱۶ نفر از صاحب‌نظران حوزه آموزش عالی بودند که به صورت هدفمند انتخاب و با آنها مصاحبه صورت گرفت. اطلاعات جمع‌آوری شده با استفاده از روش تحلیل محتوا مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. نتایج این مطالعه نشان داد که ضعف درون داد، ضعف در محتوای تدریس، ضعف فعالیت‌های لازمه تدریس از جمله مهمترین چالش‌های آموزشی اثرگذار در پایین بودن رتبه دانشگاه‌های کشور در رتبه‌بندی‌های جهانی است.

کلید واژه‌ها: رتبه‌بندی‌های جهانی، نظام آموزش عالی، چالش‌های آموزشی.

مقدمه

جوامع بشری با انتخاب یادگیری مادام‌العمر به عنوان بهترین راه توسعه؛ نظام‌های آموزشی، به ویژه آموزش عالی را با چالش‌های جدیدی مواجه ساخته و خواستار توجه آنها به اهداف و به کارگیری راهبردهای جدیدی هستند که رفع نیاز به ادامه یادگیری را برای هر فرد امکان پذیر و تحقق جامعه یادگیرنده محور را ممکن سازند. علاوه بر این آموزش عالی بر اثر عواملی مانند کاهش کیفیت آموزش و عدم تناسب آنها با نیازهای دانشجو و جامعه با چالش‌های زیادی روبرو بوده است (کریمی، شریف، ۱۳۹۳). نظام

^۱ دکتری برنامه ریزی توسعه آموزش عالی . نویسنده مسئول: atefe.rigi@gmail.com

۰۹۱۵۱۹۱۲۲۱۰

^۲ استاد گروه علوم تربیتی گرایش برنامه‌ریزی آموزشی، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی دانشگاه کردستان. ایران، کردستان، سنندج.

آموزش عالی به عنوان یک نظام پویا، هوشمند و هدفمند و دارای نقش عمده‌ای همچون تربیت نیروی انسانی متخصص مورد نیاز جامعه، ترویج و ارتقای دانش، گسترش تحقیق و زمینه سازی برای توسعه‌ی کشور است و تحقق این اهداف، وسواس علمی - پژوهشی خاصی را میطلبد و آموزش در دانشگاه‌ها از عوامل اصلی و مهم نظام آموزشی کشور است. از آنجا که نقش آموزش عالی در توسعه‌ی اقتصادی و اجتماعی، تعیین کننده است و نیروی انسانی متخصص مورد نیاز بخش‌های مختلف توسط بخش آموزش عالی تربیت می‌شود تقویت و توسعه‌ی این بخش زیربنای توسعه‌ی سایر بخش‌ها خواهد بود (حاتمی، ۱۳۹۵).

آموزش به معنی هرگونه فعالیت یا تدبیر از پیش طرح‌ریزی شده‌ای است که با هدف ایجاد یادگیری در فراگیر و ایجاد تغییرات لازم در رفتار آن‌ها طراحی و اجرا می‌شود (مرقاتی خویی و همکاران، ۱۳۹۲).

دیکسن (۲۰۰۶) در ضرورت ارزشیابی آموزش بیان می‌کند که ارزشیابی باعث می‌شود که اساتید و دانشجویان در درون هر دانشگاه و اجتماع علمی و در بیرون آن به میزان کیفیت فعالیت‌های علمی و آموزشی و هنجارهای دانشگاهی آگاهی پیدا کنند و شانس بهبود مداوم کیفیت خود را افزایش بدهند و از بازخوردهای ارزیابی برای کنش و برنامه‌ریزی معطوف به ارتقاء بهره بگیرند و بتوانند در یک شرایط رقابتی عقلانی از منابع موجود، استفاده‌ی عقلانی‌تری کنند. رویه‌های ارزیابی کیفیت می‌توانند به دو هدف اصلی یعنی پاسخگویی و بهبود خدمت کنند (ساریکو^۳ و همکاران، ۲۰۱۰).

ارزیابی از آموزش و کیفیت آموزش همواره یکی از شاخص‌های وزنی رتبه‌بندی‌های بین‌المللی دانشگاه‌هاست. از این رو شناسایی مشکلات و چالش‌های دانشگاه‌ها در حوزه آموزش؛ و ارائه راه حل برای آن از عواملی است که منجر به بهبود وضعیت یادگیری و

افزایش اثر بخشی آموزش می‌شود و از طرفی ارتقاء کیفیت دانشگاه‌ها و بهبود رتبه در سطح بین‌المللی را در پی خواهد داشت.

روش شناسی

در این تحقیق از رویکرد کیفی و روش تحلیل محتوا استفاده شد. مشارکت‌کنندگان در تحقیق ۱۶ نفر از صاحب‌نظران حوزه آموزش عالی بود که در دانشگاه علامه طباطبائی، دانشگاه تهران، موسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی، وزارت علوم، تحقیقات، فناوری، موسسه آموزش عالی بیمه اکو و دانشگاه فنی و حرفه‌ای تهران حضور داشته و در حوزه مورد مطالعه آگاهی داشتند. مشارکت‌کنندگان با روش نمونه‌گیری گلوله برفی انتخاب شده و مصاحبه‌ها تا رسیدن به اشباع نظری ادامه داشت.

یافته‌ها

بر اساس نتایج بدست آمده چالش‌های آموزشی بسیاری در نظام آموزش عالی کشور وجود دارد که منجر به کاهش کیفیت و رتبه دانشگاه‌های کشور در رتبه‌بندی‌های جهانی شده است موارد مذکور در ذیل شرح داده شده است:

- محتوای ضعیف

در بسیاری از نظام‌های متمرکز مانند ایران محتوای آموزشی اهمیت بسیار زیادی دارد و تقریباً تمام عوامل آموزشی بر اساس محتوا تعیین و اجرا می‌شود و تحقق بخشیدن به بیشتر اهداف نظام‌های آموزشی از طریق محتوا صورت می‌گیرد. بنابراین صرف وقت نیروهای متخصص در این حوزه از اهمیت بسیار بالایی برخوردار است و توجه به آن راه‌گشای حل بسیاری از مشکلات جاری آموزشی است. یکی از عواملی که در دانشگاه‌های ما مورد نظر مشارکت‌کنندگان (شماره ۹، ۷، ۲، ۱۵، ۱۴) بود محتوای ضعیفی بود که در دانشگاه‌ها تدریس می‌شود. از جمله:

«آموزش‌های دانشگاهی ما انعطاف‌پذیر نیستند و ما با برگزاری دوره‌های تحصیلی با دانشگاه‌های داخلی و خارجی بیگانه‌ایم وقتی دوره‌های مشترک داشته باشیم کیفیت کار

آموزش بالاتر می‌رود و علاوه بر اینکه دانشجویان می‌توانند از تجربه و علم اساتید مختلف استفاده کنند؛ برای دانشگاه نوعی امتیاز محسوب می‌شود». (مشارکت‌کننده شماره ۹).

- ضعف در فعالیتهای لازمه تدریس

یکی از کارکردهای اصلی آموزش عالی تربیت نیروی انسانی متخصص، خلاق، مبتکر، نوآور، مولد و دارای بینش علمی است. این مهم زمانی تحقق می‌یابد که رویکردهای مناسب در آموزش گنجانده شود و با روش مناسب به دانشجویان منتقل شود. آنچه امروزه توجه صاحب‌نظران و پژوهشگران را برانگیخته، استفاده از روش‌های فعال به جای روش‌های غیرفعال و سنتی است. در روش‌های تدریس سنتی، مدرسین اغلب گوینده‌اند و از دانشجویان انتظار دارند که به صحبت‌های آنها گوش دهند. ضعف بودن فعالیتهای تدریس در دانشگاه‌های کشور یکی از مقوله‌هایی بود که در نتیجه تحلیل‌های انجام شده به آن دست یافتیم. مشارکت‌کننده‌های شماره (۱۴، ۱۰، ۸، ۱۳) به این مقوله اشاره داشته‌اند. از جمله:

«اگر با دانشجویان هم صحبت شوید متوجه می‌شوید که خیلی از دانشجویان از طریق آزمون و خطا روش‌های تحقیق را می‌آموزند در آزمایشگاه‌ها معمولاً اساتید بر کار دانشجویان تا ماه‌ها سر نمی‌زنند و توضیحات تکمیلی تحقیقات را ارائه نمی‌دهند فقط تلاش می‌کنند دانشجو دفاع از کار پژوهشی را بهر شکلی شده انجام دهد خیلی از دانشجویان بعد از مقطع ارشد و حتی دکتری مطلب تازه‌ایی در علم خودشان برای ارائه ندارند و حتی روش تولید علم جدید را هم در طی دوران تحصیل خود نمی‌آموزند» (مشارکت‌کننده شماره ۱۴).

- ضعف درون داد

درون‌داد آموزشی به عواملی از قبیل اساتید و ویژگی‌های علمی و غیر علمی آنها، دانشجویان ورودی و ویژگی‌های علمی و غیر علمی آنها، امکانات مادی، مالی و ... که به تحقق اهداف نظام آموزش عالی کمک می‌کند گفته می‌شود در نتیجه تحلیل‌های انجام

شده در تحقیق حاضر؛ مشارکت‌کنندگان شماره (۵،۷،۱۳،۱۰) بیان کرده‌اند که درون داده‌های نظام آموزش عالی ایران کیفیت لازم را برای دستیابی به رتبه بالا در رتبه‌بندی‌های جهانی ندارند. از جمله:

«..... برای اینکه کیفیت کار استاد و دانشجو افزایش پیدا کند باید اساتید وقت لازم برای راهنمایی و آموزش دانشجویان داشته باشند وقتی اساتید همزمان به چندین دانشجوی ارشد و دکتری راهنمایی و مشاوره ارائه می‌دهند و از طرفی دانشجویان کارشناسی آموزش می‌دهند مسلماً کار با کیفیت ارائه نمی‌دهند یک نفر چقدر توان دارد کارهای علمی معمولاً نیاز به تمرکز و زمان دارند و با توجه به مشغله‌های اساتید مطمئناً در کارها دقت لازم صورت نمی‌گیرد» (مشارکت‌کننده شماره ۱۳).

مقولات و کدهای بدست آمده در جدول شماره ۱ آمده است.

جدول شماره ۱: مقولات و کدهای باز چالش‌های آموزشی

کدگذاری	کدگذاری محوری	کدگذاری گزینشی
<ul style="list-style-type: none"> • پرسشگر نبودن بازده آموزش • بی توجهی به تقویت تفکر انتقادی • بین‌المللی نبودن سیلابس درسی • کمبود کارگاه و نشست تخصصی برای دانشجویان تحصیلات تکمیلی • سلیقه‌ای نکردن محتوا و توجه به نیازها 	محتوای ضعیف	
<ul style="list-style-type: none"> • به روز نبودن آموزش‌ها • اختیاری نبودن واحدهای درسی • مرتبط نبودن واحدهای درسی با رساله‌ها و پایان‌نامه‌ها 		چالش‌های آموزشی

کدگذاری	کدگذاری محوری	کدگذاری باز
		<ul style="list-style-type: none"> • بی توجهی به ارتباط دروس با یکدیگر
		<ul style="list-style-type: none"> • آموزش ندادن نحوه استدلال منطقی و خلاقیت
		<ul style="list-style-type: none"> • منعطف نبودن آموزش های دانشگاهی • آموزش نامناسب دروس عملی
	ضعف در فعالیت های لازمه تدریس	<ul style="list-style-type: none"> • عدم ارتباط با کمپانی ها و شرکت ها • برای آموزش دروس عملی • روش های تدریس سنتی • محتوای جدید با ساختار آموزش سنتی • نبود استانداردهای آموزشی یکپارچه • چند زبانه نبودن اساتید • عدم تفکر چند فرهنگی اساتید
		<ul style="list-style-type: none"> • ضعف کیفی مهارت های اساتید • ضعف کیفی پایه معلوماتی دانشجویان • نبود اساتید خارجی
	ضعف درون داد	<ul style="list-style-type: none"> • استفاده بسیار از اساتید مدعو و مربی • کم بودن نسبت تعداد استاد به دانشجو • نداشتن تعهد شغلی استاد • نداشتن تعهد سازمانی اساتید

نتیجه گیری

در رابطه با مشکلات آموزشی که منجر به کاهش رتبه دانشگاه های کشور شده است؛ ضعیف بودن آموزش در دانشگاه های ایران به عنوان یک خلاء مشخص شده و نشان داده

شد که نیازمند اصلاحات اساسی در این حوزه از سیستم آموزش عالی کشور هستیم. با توجه به تحلیل‌ها می‌توان نتیجه گرفت که ارائه محتوای ضعیف در دانشگاه‌ها منجر به ضعف علمی برون‌دادهای آموزش عالی به عنوان افرادی که تعدادی از آنها می‌توانند به عنوان درون‌داد بار دیگر به دانشگاه‌ها باز گردند و ضعف درون‌داد که قسمتی از آن نیروی انسانی ضعیف است می‌تواند منجر به پدید آمدن سیکل معیوب در دانشگاه‌های کشور شود. به غیر از نیروی انسانی ضعیف، درون‌دادهای دیگری مانند وسایل کمک آموزشی و تجهیزات لازمه تدریس در کلاس‌های درس را می‌توان به عنوان چالش‌های آموزش و تدریس در دانشگاه‌ها قلمداد کرد که این امر لطمه بزرگی به تدریس و آموزش مطلوب در دانشگاه‌ها وارد آورده است. از طرفی در اکثریت رتبه‌بندی‌های جهانی یکی از شاخص‌هایی که در حوزه آموزش به آن توجه کرده‌اند کیفیت مطلوب آموزش در دانشگاه‌ها است. در ادامه به ارائه نتایج تحقیقاتی خواهیم پرداخت که در حوزه چالش‌های آموزشی همسو با نتایج تحقیق حاضر هستند. نتایج تحقیق گنتل (۲۰۰۱) نشان می‌دهد تهیه محتوای آموزشی که یادگیری مادام‌العمر را در دانشجویان فراهم کند، منجر به تربیت شهروندی فعال، خلاق و نوآور می‌شود و چارلتون و همکاران (۲۰۰۵) در نتایج تحقیق خود تاکید داشتند هنوز چنین تناسبی در محتوای بسیاری از دوره‌های رسمی آموزش عالی به چشم نمی‌خورد و محتوایی که در آموزش عالی آموزش داده می‌شود افراد خلاق و نوآور تربیت نمی‌کند.

همچنین نتایج تحقیق کریمی و شریف (۱۳۹۳) نشان داد محتوای درسی مورد استفاده در دانشگاه‌های ایران و معیارهای انتخاب آن نامناسب است که منجر به پایین بودن کیفیت آموزش‌های دانشگاهی می‌شود. همچنین طیبیان و تصدیقی (۱۳۸۵) در نتایج تحقیق خود نشان دادند نظام آموزشی ایران در راه رسیدن به اهداف خود با مشکلاتی روبه‌رو است که تغییر و تحول در ساختار، برنامه، اهداف و روش‌ها را به عنوان ضرورتی اجتناب‌ناپذیر به یاری می‌طلبد برخی از مهمترین مشکلات فراوی ساختار تعلیم و تربیت ایران در هزاره سوم عبارتند از بی‌توجهی به کیفیت و آموزش نیروی انسانی، تمرکز گرایی، دیوانسالاری و بیثباتی مدیریت. همچنین مرادی و کریمی (۱۳۹۴) در نتایج تحقیق خود

نشان دادند روش تدریس نامناسب و عدم سازماندهی و تناسب محتوا از دلایل اصلی ضعف در آموزش است. خدیوی و همکاران (۱۳۹۷) در تحقیقی بیان کردند که عوامل متعددی در کیفیت تدریس موثر است که آن‌ها بیشترین عامل به ویژگی‌های فردی و حرفه‌ای استادان و عوامل درون ساختاری دانشگاه مربوط بوده که نیازمند توجه ویژه‌ای است.

منابع

حاتمی، جواد. (۱۳۹۵). چالش‌های آموزش علوم انسانی در دانشگاه‌های ایران: یک مطالعه کیفی. فصلنامه پژوهش در نظام‌های آموزشی، ۱۰(۳۲).

خدیوی، اسداله؛ سیدکلان، سید محمد؛ حسن‌پور، توفیق؛ احمدی، حسن؛ تره‌باری، حافظ. (۱۳۹۷). بررسی عوامل موثر بر کیفیت آموزش و تدریس در دانشگاه فرهنگیان (مطالعه موردی: پردیس‌های استان اردبیل). نشریه علمی- پژوهشی آموزش و ارزشیابی، ۱۱(۴۲)، ۱۶۱-۱۸۵.

کریمی، صدیقه؛ شریف، مصطفی. (۱۳۹۳). چالش‌های آموزش عالی در تدوین محتوای برنامه درسی با رویکرد جامعه‌یادگیری. رویکردهای نوین آموزشی، ۹(۱).

مرادی، مرضیه و گلناز کریمی. (۱۳۹۴). شناسایی نقاط ضعف وضعیت موجود تدریس از دیدگاه معلمان ابتدایی: با تاملی بر دیدگاه و تجربیات معلمان قروه، دومین همایش علمی پژوهشی علوم تربیتی و روانشناسی آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی ایران، قم، مرکز مطالعات و تحقیقات اسلامی سروش حکمت مرتضوی،

https://www.civilica.com/paper-psconf02-psconf02_253.html

مرفاتی‌خویی، عفت‌السادات؛ زراعی، فاطمه؛ بیات، علیرضا؛ دستورپور، مریم؛ ریماز، شهناز.

(۱۳۹۲). تبیین دیدگاه اساتید و دانشجویان تحصیلات تکمیلی در خصوص شیوه‌های

آموزش و یادگیری. فصلنامه علمی - پژوهشی آموزش بهداشت و ارتقای سلامت.

۱(۳)، ۶۷-۸۲.

Charlton, S., Hannan, B., Herrick, C., Landy, M. and Mahar, S. (2005). Research on learning. Melbourne University: Department of Education and Training.

Dickeson, r.c. (2006). The need for accreditation reform. the secretary of education commission on the future of higher education. Washington dc.

Gentle. P. (2001). Course cultures and learning organizations. Active Learning in Higher Education. VOL 2, Issue 1, Pages 1-06.

Sarrico, C., Rosa, M., Teixeira, P., & Cardoso, M. (2010). Assessing Quality and Evaluating Performance in Higher Education: Worlds Apart or Complementary Views? *Minerva: A Review of Science, Learning & Policy*, 48(1), 35–54. Retrieved from [10.1007/s11024-0109142-2](https://doi.org/10.1007/s11024-0109142-2).